

VRTNAR.

List s podobami za šolsko vrtnarstvo, vrtnarstvo sploh
in za sadjarstvo.

Št. 24.

V Ljubljani, 31. decembra 1888.

Letnik 1.

Olepšanje dežele s sadnim drevjem in o moštnem sadji.

(Po knjigi „Hadbuch des Obstbaues“, spisani od Gaucher-ja).

Kadar govorimo o olepšanji dežele s sadnim drevjem in o moštnem sadji, tedaj menimo visokodebelno in polvisokodebelno drevje onih gospodarskih plemen (jabolk, hrušek, češpelj i. t. d.) in vrst, ki so za razno gospodarsko porabo. Le to sadjarstvo razširjeno je po raznih krajih Nemčije, ter zlasti Virtsenberška dežela je prva v tem. Ni je skoraj pokrajine v tej deželi, ki bi ne imela obilo sadnega drevja. Virtsenberška dežela ima na 500.000 hektarih prostora 6 milijonov sadnega drevja, tako da je podobna velikanskemu vrtu. Te s sadjem zaraščene pokrajine delajo ob cvetji nepopisen vtis na domačina in tujca, in lepo je gledati, kako je vse to drevje jeseni obloženo z zlatorumenim sadjem. V vseh bojah, od svetlo zlatorumene do temno škrlataste se nam smeje sadje skozi temnozeleno perje, in liki sadni venci šibe se k tlom s sadjem obložene veje.

Na Virtsenberškem rabi pridelano sadje skoraj samo za mošt, katerega potrebujejo toliko, da sadje domačega sadnega drevja niti ne zadostuje. Iz raznih krajev Nemčije, potem iz Avstrije, Švice, Luksenburškega, Belgije, Francije i. t. d. uvažajo vsako leto velikanske množice moštnega sadja, in sicer toliko, da prihaja o slabih letinah okoli 180 milijonov kilogramov tujega sadja na Virtsenberško. Kadar je na Virtsenberškem slaba sadna letina, tedaj pokupijo Virtsenberžani za blizu 10 milijonov goldinarjev sadja po gori omenjenih deželah.

Vsled umne porabe sadja donša sadjarstvo Virtsenberžanom velikanski dobiček. Ko bi rabil sadni mošt, ki je zdrava in okrepujoča pijača, katera navdaja človeka z veseljem do dela ter mu oživlja misli in ga nagiblje k redu in varčnosti, za pijačo po drugod, potem bi se uredile gospodarske razmere čisto drugače, zlasti nižih stanov, in kmalu bi imeli dokaz, da je ni kmetijske stroke, ki bi donšala veči dobiček nego sadjarstvo. Nikdar ne naložiš prihranjenega denarja bolje, nego če nasadiš sadnega drevja obilo, in ne boj se prebogatega pridelka, ako pije ljudstvo tvojega okraja mošt. Ako ravno ni sadni mošt sedaj še tako priljubljen po drugih deželah, gotovo pa bode kmalu, kakor hitro bode dobiti dobro pripravljene mošta in zelo po ceni, izpodrinil tako škodljivo žganje. Kakor se je žalibog med Slovenci vrnilo žganje v domačo hišo, ter ga pije staro in mlado, tako naj to razvado kmalu nadomesti pitje sadnega mošta, ki naj bi ga ne točili po gostilnah, ampak po družinah za okrepujočo pijačo mladim in starim. V to je pa potrebno, da si vsak sam dela mošt, ker le tedaj je tako po ceni, da ga more vsak doma piti, ne da bi potratno ravnal. To pa je pri nas zelo lahko, kajti mnogo prostorov

se da še zasaditi s sadnim drevjem, in naše podnebje je tako, da bi imeli, če umno ravnamo, vedno dovolj sadja, oziroma mošta.

Vzgoja visokodebelnega drevja.

Marsikdo je cepil preteklo spomlad drevesce, iz katerega hoče vzgojiti visokodebelno drevo. Pravilno vzgajanje visokodebelnega drevja je pa pri nas še zelo neznano, ako tudi je lepo in ravno deblo kras drevesu in podloga njegovemu zdravju. Spomladi si torej cepil divjak nizko pri tleh. Iz cepiča vzraslo ti je toliko poganjkov, kolikor je imel popov. Eden izmed teh poganjkov rastele je najbolj ravno in močno ter lepo na kvišku. Ta poganjek je navadno tudi najviši. Če ravnaš pravilno, moraš uže med letom ta najlepši poganjek krepiti, in sicer s tem, da obščipavaš, vsem drugim poganjkom vrhove da ne morejo rasti in dolgost. Ako pa vsega tega ne storiš, kar seveda ni prav, pa tudi noben smrten greh, tedaj pa odreži še to zimo, t. j. predno pojde drevesce v muzgo, vse druge poganjke razen gori omenjenega najlepšega lepo pravilno tik cepiča, in drevesce naj bode potem drugo spomlad tako, kakeršno ti kaže podoba 68. Ako je to drevo v ugodnem podnebj in ob enem prikladne vrste, tedaj je morda ves lauski les tega lepega poganjka gori do vrhovnega popa popolnoma dozorel, in tudi vrhovni popek je zimo srečno prebil. Ako je tako, tedaj prav nič ne skrajšavaj spomladi tega poganjka, ampak pusti ga pri miru, ker bode iz vrhovnega popa vzrastel najlepši poganjek, ki bode najboljši podaljšek deblu. Omenjeni poganjek pa navadno ne bo do vrha popolnoma goden, ker navadno pozebe vrh vsled, ne-ozorenja. V tem slučaju skrajšaj omenjeni najlepši poganjek doli do prvega zdravega in močnega popa. Iz tega popa vzraste najlepši poganjek ter bode potem prav lepo na kvišku rastele, ako je drevo od vrste, ki ima uže od narave navpično rast. Ako pa drevo samo od sebe ne raste lepo na kvišku, tedaj pa ne skrajšuj poganjka, ampak počakaj, da drevo požene. Kadar je drevo pognalo, odberi najlepši in ob enem najviši pop; ta naj raste, vse druge više pope pa odlnišči. Čez nekaj tednov doboš iz tega popa lep poganjek in nad njim suh klin. K temu klinu priveži poganjek za toliko časa, da nekoliko oleseni in dobi navpično rast. Kadar si to dosegel, potem pa odreži suhi klin tik nad poganjkom, rano pa skrbno zamaži s cepilno smolo. Kako s takim drevescem potem ravnati, hočemo ob priliki povedati.

Podoba 68.

Rušina je okoli sadnega drevja škodljiva.

Mnogokrat se sliši mnenje, da rušina okoli sadnega drevja ni le neškodljiva, temveč da je koristna zato, ker se zemlja okoli njih prehitro ne posuši. Kar se tega tiče, je gotovo, da zemlja, z rušino pokrita, več vlage (mokrote) iz sebe izhlapeva, nego zemlja brez rušine. Gotove izkušnje so učile, da je v 5 mesecih po leti iz ene orali rušinate zemlje izpuhtelo 800 kubičnih čevljev vode; koder zemlja ni z rušino pokrita in se zgoraj osuši, ondaj ne more iz nje nikakor toliko vlage izhlapevati. Po travi izpuhteva je veliko več. Da je pa rušinata zemlja bolj vlažna, izvira iz tega, ker oddajajo korenine vlogo, katero srkajo izpod zemlje, zgornjim suhim legam zemlje. Le okoli dreves in zraven dreves raste trava brez škode takrat,

kedar je pod zemljo veliko vlage. Če se mlada drevesca sade na prostore, z rušino zaraščene, kmalu se vidi očitna škoda za drevje; večkrat preteče veliko let, predno začno na take kraje zasajena drevesa čvrsto rasti. To je pa tudi prav lahko razumeti, kajti koreninice mladega drevesa se iz prva le bolj površno razprostirajo po zemlji, katera vlago po rušini, kakor je rečeno bilo, lahko izpuhteva; šele potem, kedar korenine globoče segajo, začno drevesa bolje rasti. Kakor pa je rušina drevju škodljiva, tako je tudi drugim rastlinam, katere imajo goste korenine. Nemška detelja na priliko, vsejana okoli mladega drevja, pomori kmalu taka drevesa. Po vsem tem je očitno, da pametno ravnajo tisti sadjarji, ki okrog vsacega drevesa precej na široko puščajo samo zemljo in jo vsako leto malo okopavajo.

Setev zelenjadnega semena.

Seme se seje precej na tistem prostoru, koder hočemo zelenjadne rastline vzgojevati, ali pa na posebnih sejalnih gredah, od koder se potem presajajo sadike. Sejalne grede branimo na poseben način mrazu ali pa jih še celo grejemo. Sejalne grede, ki dobivajo umetno narejeno toploto, imenujemo „gorke grede“ ali tudi „gnojne grede“, ker se toplota dela z gnojem.

Zelenjadne rastline, katerih ne presajamo ali jih sploh ne smemo presajati, sejati je treba tam, koder bodo tudi rasle.

Te rastline so za sušo dosti manj občutljive, nego iz gorkih gred presajene. — Za setev mora biti zemlja prekopana, lepo poravnana, dovolj zgreeta in primerno vlažna, nikakor pa ne mokra. V taki zemlji seme hitro vzkali, v mrzli in mokri pa zgrije. Sejati je vedno v vrste. V ta namen je narediti preko grede ob napeti vrviči primerno globoke jarke, vanje potresti semena ter jih potem zagrebsti z grabljami. Setev v vrste je zelo boljša nego navadna. Seješ namreč gosteje, a vendar prihraniš semena; seme kali rajše, ako je gosto sejano, ker toplota, ki se dela pri kaljenji, podpira le to; rastline, ki so v vrsto sejane, razredčijo se laže, če so pregoste; slednjič je pa vse obdelovanje rastlin med vrstami izdatno laže in zato tudi ceneje, tako da o drugi setvi niti pisati nečem.

Za setev velja pravilo, da je je jarke narediti tako globoke, da je seme trikrat do petkrat tako na debelo z zemljo pokrito, kakor je semensko zrno debelo, in sicer v lahki zemlji bolj v težki manj globoko. Prav drobno in zato navadno tudi težko kaljivo seme sejati je tako gosto, da pride skoraj zrno do zrna, tako da pospešuje vsled tega razvijajoča se toplota kaljenje. Seveda treba potem rastline kmalu razredčiti. Debelo seme, iz katerega vzrastejo takoj uže velike rastline, na pr. fižol, grah, potakniti je tako narazen, kakor imajo rastline rasti. Staro seme ali sploh seme, ki nerado kali, more se tudi tako stratificirati, kakor sem pisal o sadnem semenu. Stratificirano zelenjadno seme pa ne sme predolgo na zraku in solnci ležati, ampak treba, da je takoj vseješ, kakor hitro si je vzel iz posode, v kateri je bilo vloženo.

V težki in prav posebno pusti zemlji pospešimo kaljenje in sploh rast, ako natrosimo v jarke mešanca. Posejano gredo povaljamo, ako je treba z valjarjem (če ga imamo) ali pa jo s kako desko ali lopato poteptamo. V težki ilovnati zemlji narede se po vsakem dežji ali močnem škropljenji razpoke, katere ovirajo uspešno rast. Tako razpokanje pa zabranimo, ako pokrijemo gredo s kako rahlo in temno tvarino, na pr. z gozdno ali šotno zemljo, z gnojem i. t. d.

Čas setve naših zelenjadnih rastlin je zelo različen. Mnogo težko kaljivih semen treba zgodaj spomladi sejati; vendar je včasih celo taka setev prepozna, ker

jó razne vremenske nezgode zavirajo. Tako seme je najbolje jeseni sejati, a vendar toliko pozno, da ne more še pred zimo vzkaliti.

Prej sem priporočal na prostem gosteje sejati, ker s tem pospešimo kaljenje in rast mladih rastlin. Ali gosto rastoče rastline se pozneje v rasti med saboj ovirajo, zato jih je treba razredčiti in sicer toliko, da ima vsaka rastlina svoj primeren prostor.

Raznotere vrtnarske reči.

Mravlje niso sovražnice, ampak dobrotnice sadnemu drevju. Zelo razširjena je kriva misel o marsikaterih drugih živalih ter tudi o mravljah, da kvarijo sadje na drevju. Resnica je le to, da lezejo na drevje in zalezujejo raznoteri mrčes, ki ugonablja sadje, kakor mešice (listne uši), gosenične ostanke, njihova jajca itd.

Da so mravlje koristne drevju, dokazuje med drugim tudi to, da imajo na Laškem po več krajih nalašč mravlje zato, da trebijo z dreves škodljivi mrčes.

Slavni Ratzeburg trdi, da mravlje pokončujejo mešice, njih ličinke in mešičke, nikdar pa ne ogrizejo zdravega sadja in tudi ne ranijo nikoli zdravih dreves.

Grof H. Attems pripoveduje, da ima na svojem vrtu nalašč velika mravljišča, katera skrbno varuje, kakor pravi, na korist sadnim drevesom; eno teh mravljišč je zdaj 5 do 6 let staro in čez 1 meter široko; na nobenem mestu na vsem vrtu niso drevesa tako brez vsega mrčesa kakor tu, in nikjer ne rodijo jabolka toliko, kolikor tu. Res je, da se mravlje piškavih jabolok, hrušek itd. rade lotijo, zdravih pa ne; zato je zgolj domišljija, če ljudje mislijo, da so mravlje sadju škodljive; piškavo ali črvivo sadje pade z dreves brez mravelj. Če v črvivem sadju nahajamo mravlje, ne smemo misliti, da so one krive črvičnosti, ne, ne, one lezejo v piškavo sadje le zato, da ondi črve lovijo. Zanimivo je tudi to, kar Friderik Müller poroča iz Brazilijske, kako ondi mravlje „Imbavba“ drevo varujejo škodljivih žuželk; Belt je nekaj enacega zasledil pri akacijah. Zatorej vrtnarji ne preganjajte mravelj, marveč varujte jih svojemu drevju na korist.

Presejan premogov pepel nima skoraj nič gnojilne vrednosti, vendar ga lahko rabimo z uspehom za vrtnarstvo, ako je težka, ilovnata zemlja. V taki zemlji namreč zelo nerado kali seme, ker zemlja je mrzla in zato precej slaba za vrtnarstvo. Ako pa sejemo na tako zemljo kako seme in ga ne podvlečemo, ampak pokrijemo s presejanim premogovim pepelom, tedaj bodé seme pravilno kalilo, in zemlja se bodé v mnogih drugih obzirih fizikalno zboljšala.

Mnoge nadloge po vrtilih se odpravijo lahko tako le: Polže najlaže poloviš, če položiš mokre slamnate povezke na gredice; pod njimi najdeš drugo jutro polžev na kupe.

Pozemeljske gliste se od gredic odvrnejo, če potreseš saj ali pa čresla. Uši po perji se preženo najbolje s tobakovim dimom.

Strigalice rade lezejo v votle kosti; ondi jih dobiš zjutraj obilo, pa jih stresi v kebelj, z vodo napolnjen, kjer poginejo.

Za bramorje naredi jeseni tu in tam na vrtu po dva čevlja globoke in po dva do tri čevlje široke jame, pa jih napolni s konjskim gnojem; po zimi se po teh jamah na kupe nabere bramorjev, ki jih spomladi lahko pokončaš.

Jabolka in hruške lahko razpošiljamo tudi ob hudem mrazu, ako jih denemo v sod ali zaboj in tega v drugega večega. Prazni prostor med obema napolnimo z rezanico, plevami ali s čim drugim takim.